

Cengiz Yolcu, *Defeat on the Battlefield, Defense in Press: Ottoman Propaganda in the Balkan Wars*, Libra Litap, İstanbul 2017, 197 s.

Mehmet HACISALİHOĞLU*

Balkan Savaşları modern Türk tarihinin en önemli olaylarından birisi olarak kabul edilir. Balkan Savaşları bir çok tarihçi açısından Osmanlılık düşüncesinin bittiği ve Türk milliyetçiliği düşüncesinin başladığı bir dönüm noktasıdır. Bu savaşlar Osmanlı varlığının Balkanlarda sona erdiği, Balkanların kaybedildiği savaş olarak da değerlendirilir. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışı sürecindeki savaşlar arasında en çok tartışılanı yine Balkan Savaşlarıdır. Savaşlar ve yenilgide hükümetin (İttihad ve Terakki Cemiyetinin) rolü, tahttan indirilmiş Sultan II. Abdülhamid'in değerlendirmesi, Almanya'nın, İngiltere'nin Rusya'nın etkileri gibi bir çok konu günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir. Bununla birlikte bu savaşların yaşandığı dönemde Osmanlı kamuoyunda neler tartışılmıştır? Osmanlı hükümeti savaş döneminde nasıl bir propaganda faaliyeti yürütmüştür? Ne tür söylemler üretilmiştir? Bu dönemin basınının kamuoyunu etkilemede rolü ne olmuştur? Bunlar gibi başka bir çok soru şimdiye kadar yapılan bilimsel araştırmaların, tezlerin konusu olmuştur.

Bu konuda son yayınlanan çalışma Cengiz Yolcu tarafından Boğaziçi Üniversitesi'nde 2015'te vefat eden değerli tarihçi Vangelis Kechriotis'in danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. İngilizce olarak hazırlanan bu tez daha sonra Libra Yayınevi tarafından kitap olarak basılmıştır.

Kitabın girişinde araştırmacının ana sorusu olarak Osmanlı'nın Balkan Savaşları döneminde organize olmuş veya bağımsız bir savaş propagandası mevcut olup olmadığını araştırdığı belirtilmiştir. Bu soruyu cevaplayabilmek için konuyu üç ana başlıkta ele almıştır. Giriş bölümünde yazar kullandığı ana kaynakları oluşturan savaş döneminde yayınlanmış kitapları (Âlâm-i İslam: Bulgar Vahşetleri; Âlâm-i İslam: Rumeli Mezâlimi ve Bulgar Vahşetleri; Kırmızı Siyah Kitâb, 1328 Fecâyii) da kısaca tanıtmıştır.

Anabaşlıklardan ilki mevcut çalışmalardan yararlanarak Balkan Savaşlarının siyasi tarihini özetle ele almaktadır. Bu başlık altında savaşların nedenlerini, savaş sürecini ve savaşın siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlarını anlatmaktadır. Bu bölümün sonunda Cengiz Yolcu Balkan Savaşları hakkındaki tarih yazımını "The Balkan Wars in the 'Literature'" başlığı altında değerlendirmektedir ve bölümün sonunda kendi yapacağı çalışmanın amacını tekrar etmektedir (s. 50-56). Balkan Savaşları hakkında yapılmış önemli çalışmaları ve bunların hangi konulara yönelip hangi konuları ele almadıklarını, ortaya attıkları tezleri vs. tezin giriş bölümünde tezin sorunsalını tarif ettiği kısımda ele almak belki tezin sorunsalını açıklamada daha işlevsel olabilirdi.

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi.

Kitabın ikinci ana bölümü Savaş Propagandası ve Balkan Savaşlarında uygulandığını ele almaktadır. Bu bölümde propagandanın tanımı yapılarak tarihsel süreç içerisinde ne şekilde geliştiği özetlenmektedir. Yazarın seçtiği örnekler Osmanlı tarihiyle de ilgili olup, örneğin Kırım Savaşında resimin propaganda aracı olarak kullanıldığını belirtmektedir. Aynı şekilde Osmanlı-Rus Savaşında (1877-1878) ikonaların kullanılmasına değinerek Balkan Savaşlarına kadar gelmektedir. Yazar Balkan Savaşlarında “devlet tarafından yürütülen bir propaganda etkinliğinin olduğunun iddia edilemeyeceğini” belirterek girişte sorduğu ana sorunun da cevabını vermiş olmaktadır. Ama bazı dernekler ve aydınlar tarafından propaganda malzemesinin üretildiğini vurgulamaktadır (s. 67).

Çalışmanın devamında Balkan Savaşları döneminde yayınlanan gazeteler, dergiler özetle ele alınmakta ve ardından Balkan Savaşları döneminde oynanan tiyatro oyunları, şiirler değerlendirilmektedir.

Eserin üçüncü kısmı (dördüncü bölüm) Balkan Savaşları döneminde Osmanlı propagandası konusunu, yani tezin asıl konusunu “Savaş Meydanında Yenilgi, Kelime ve Resimlerle Savunma” başlığı altında ele almaktadır (s. 85-151). Bu bölümde yukarıda belirtilen üç kitap ele alınmakta ve bunlara ek olarak o dönemde yayınlanmış şiirler, tiyatro oyunları ve hikayeler de karşılaştırmak amacıyla değerlendirmeye dahil edilmektedir. Birinci Balkan Savaşı döneminde Bulgar ordularının Çatalca'ya kadar ilerlemesi üzerine yazılan bu kitaplarda ana obje “Bulgar Mezalimi” olarak görülmektedir. Bu nedenle bu eserlerin öncelikli önemi Balkan Savaşlarında Osmanlı'da Bulgar/Bulgaristan imajını yansıtmalarıdır. Bu kitaplarda anlatımı desteklemek amacıyla resimler de kullanılmış olup, Cengiz Yolcu bu resimlerden bazılarını da kitaba dahil etmiştir. “Düşmanın Tasviri” alt başlığı altında önce Bulgarca gazete ve dergilerde savaş ve düşman imajını, ardından Yunanca yayınlardaki tasvirleri çok sayıda fotoğraf kullanarak ele almaktadır. Ardından da Yazar, Osmanlı'nın savaşta düşmanlarının dönemin yayınlarında nasıl tasvir edildiğini alıntılar yardımıyla ve birkaç resim kullanılarak 43 sayfada analiz etmektedir. (s. 108-151).

Bu kısımda yeniden söz konusu üç kitap takdim edilmekte ve ardından her bir kitabın içeriği ayrı ayrı aktarılmaktadır.

Bu kitaplardan ilki olup “Âlâm-i İslam: Bulgar Vahşetleri” başlığını taşıyan eserin aceleyle yazılmış olduğunu, görsel içermediğini, biz ve “öteki”yi dini aidiyetlere göre sınıflandırdığını Müslüman Rumeli Muhacirleri Derneğinin ilk yayını olduğunu belirtmektedir. İkinci kitap da aynı dernek tarafından çıkarılmış “Âlâm-ı İslam: Rumeli Mezalimi ve Bulgar Vahşetleri” başlığını taşıyan 71 sayfalık bir eser olup toplam 8 görsel içermektedir. Cengiz Yolcu bu eserde özellikle Bulgarların yaptıkları vahşet ve cinayetlerin anlatıldığını ve bu katliamların Engizisyon katliamlarına benzetildiğini vurgulamaktadır. Ayrıca

düşmanları tanımlarken klişe isimlerin de kullanıldığına dikkat çekmektedir. Bulgarlar için *Gaydacı*, Yunanlılar için ise *Palikarya*. Görsellerde de klişe kıyafetlerin kullanılması bu eserde ötekileştirmenin bilinçli bir şekilde yapıldığına işaret etmektedir. Yazar bu klişeleri dönemin Karagöz gazetesindeki tasvirleri de kullanarak sorgulamakta ve teyit etmektedir.

Son olarak "Kırmızı Siyah Kitab, 1328 Fecâyii" başlıklı Ahmed Cevad [Soyadı Kanunu'ndan sonra Ahmed Cevad Emre] tarafından kaleme alınmış eser değerlendirilmektedir. Bu kitapta Bulgarların yaptığı katliamlar, dış düşmanlar ve iç düşmanlar gibi tasvirlerle yer verilmekte ve bu tür klişelerin diğer yayınlarla karşılaştırarak analizi yapılmaktadır. Örneğin Gayrimüslimlerin iç düşmanlar olarak ötekileştirilmesinin yapıldığı, Rumlardan alışveriş yapmayı yalnızca Müslümanlardan alışveriş yapılmasının tavsiye edilmesi gibi ifadelerin de yer aldığı vurgulanmaktadır. Müslüman gençliğe tarihi okuması, çalışması, birlik olması yönünde de tavsiyelerin verildiği, ayrıca Balkan Savaşlarının Hilal ve Haç arasında bir savaş olduğu da vurgulanarak bir Müslüman-Hıristiyan çatışması imajı da verildiği belirtilmektedir.

Bu üç kitabın içerik aktarımı tamamlandıktan sonra yazar bu kitaplara dayanarak Osmanlı propagandasının ana klişelerinin "barbarlık ve zorbalık", "modern haçlı seferi", "intikam/rövanş" olduğu tespitini yapmaktadır (s. 131). Eserin son 20 sayfasında bu üç klişeyi değerlendirmektedir. Bunlardan ilkinin Avrupa'da Türklere yönelik olarak kullanıldığını, Balkan Savaşlarında ise Balkan devletlerinin Rumeli'deki "masum Müslümanlarının kanını içmekten zevk alan barbarlar" şeklinde tanımlandığını vurgulamaktadır (s. 134). Bulgarların zalimliğinin sembolü olarak da "hamile kadınları karınlarındaki bebeklerle birlikte öldürmeleri" tasvirleri ve resimleri kullanılmıştır (s. 139). "Modern Haçlı Seferi" klişesinin analizinde özellikle Rodoplar'daki Pomakların Bulgarlar tarafından zorla Hıristiyanlaştırılması konusuna yer verilmektedir. Kitapta kullanılan bir resimde bir Bulgar askeri bir Müslümanın fesine haç çizerken bir Yunan askeri de Müslümanın kollarını tutmaktadır. Bu şekilde Bulgarlar ile Yunanlıların birlikte hareket ederek Müslümanları zorla Hıristiyanlaştırdığı vurgulanmaktadır. Klişelerin sonuncusunu oluşturan "Rövanş"ın analizinde yazar Bulgar vahşetlerine karşı Müslümanların unutmamaya, uyanmaya ve yapılan mezalimin intikamını almaya davet edildiği belirtilmektedir. İntikam içerikli şiirlerden kısımlar, örneğin "1328'de Türk namusu lekelendi, of! Of! Of! İntikam! İntikam!" gibi şiirler alıntılanmaktadır (s. 148). Bunlara ek olarak Mehmed Akif gibi şairlerin Balkan Savaşları ve Müslümanların mağduriyetlerini anlatan şiirleri de örnek olarak alıntılanmıştır.

Eserin sonuç bölümünde (s. 153-156) incelenen üç kitabın ana mesajları özetlenmiş ve bu eserlerin kamuoyunu harekete geçirmek amacıyla kaleme alınmış oldukları vurgulanmıştır. Bu tür kitapların, yani "mezalim" anlatımının daha sonraki dönemde de örneğin Kurtuluş Savaşı döneminde de devam et-

tiğini, Balkan Savaşları döneminin bunun için bir model oluşturduğunu belirtmektedir.

Kitabın sonunda seçilmiş kaynaklardan alıntılanmış ekler ve kaynak listesi bulunmaktadır. Ayrıca kitap kişi ve yer isimleri ile konuları içeren bir indeks içermektedir (s. 185-197).

Çalışmanın kaynaklarının sınırlılığı ve dönemle ilgili diğer çalışmalara sınırlı ölçüde yer verilmiş olması bu eserin zayıf yönlerinden birini oluşturmaktadır. Fakat eserin sonuçta bir yüksek lisans tezi olarak hazırlandığı dikkate alınırsa bu tür sınırlılıkları mazur görülebilir. Genel değerlendirmede Cengiz Yolcu'nun Balkan Savaşları döneminde Osmanlı propagandasını ele aldığı bu eseri Balkan savaşları literatürüne önemli bir katkı olarak değerlendirilebilir.